STAVOVI O EMIGRACIJI STUDENATA ZAVRŠNE GODINE MEDICINE

Vuk Marušić, Ljiljana Marković-Denić
Institut za epidemiologiju, Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ATTITUDES OF THE FINAL YEAR MEDICAL STUDENTS TOWARDS EMIGRATION

Vuk Marusic, Ljiljana Markovic-Denic
Institute of epidemiology, Medical faculty, University of Belgrade, Serbia

SAŽETAK

Cilj. Ispitati stavove studenata završne godine medicine Univerziteta u Beogradu o emigraciji nakon završenih studija.

Materijal i metode. Sprovedena je studija preseka, januara 2015. godine, na Medicinskom fakultetu u Beogradu, među studentima završne godine. Podaci su statistički obrađeni metodama deskriptivne i analitičke statistike, korišćen je Pearsonov χ^2 test.

Rezultati. Od 180 ispitanika njih 62,8% bile su studentkinje. Nakon završenog Medicinskog fakulteta Srbiju sigurno želi da napusti 16,1% studenata, o odlasku razmišljajući veći broj ispitanika populacije (65%), dok je 18,9% studenata sigurno da želi da ostane da radi u struci u Srbiji. Od 29 studenata koji sigurno žele da napuste zemlju 58,6% ima izuzetan uspeh ($\geq 8,50$) na studijama. Nemački kao prvi strani jezik uči 44,9% studenata. U odnosu na važnost razvoja karijere i usavršavanja u struci, veću platu, sticanje životnog iskustva, viši standard nego u Srbiji i besperspektivnost u zemlji zabeleženi su visoki skorovi i kod studenata koji sigurno žele da napuste zemlju i kod onih koji razmišljaju o odlasku iz Srbije. Da bi želeli da rade u Beogradu ako ostanu u Srbiji odgovorilo je 66,9% ispitanika.

Zaključak. Skoro dve trećine studenata završne godine Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu želi da nakon završenih studija napusti zemlju u potrazi za zaposlenjem i napredovanjem u struci.

Ključne reči: studenti, medicine; emigracija i imigracija; Srbija.

UVOD

„Odliv mozgova“, odnosno odlazak lekara iz nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju u razvijene zemlje sveta postalo je globalno pitanje u sferi zdravstva i izaziva sve veće problemene ekonomskom i sociogeografskom planu. Odlazak lekara na rad u razvijene zemlje već sada dovodi do smanjenja broja lekara u zemljama iz kojih oni odlaze, jer se na to uglavnom odlučuju mladi, odmah nakon završenih studija ili specijalizacije. Emigracija lekara, kao potencijalno vrlo značajan problem, u javnosti je uočena pre više decenija, a danas već predstavlja značajan problem u zdravstvu (1). Migracija je uglavnom opisivana u negativnom kontekstu s obzirom na to da većina zdravstvenih radnika migrira iz manje razvijenih u razvijenije zemlje (2). Napuštajući svoju zemlju, uglavnom mladi, lekari odlaze da žive i rade

ABSTRACT

Objective. The aim of this study was to assess attitudes of the final year students of the Medical Faculty, University of Belgrade towards emigration after graduation.

Methods. In January 2015 a cross-sectional study was conducted among final year students at the Medical Faculty in Belgrade. Statistical analysis was performed using descriptive and analytical statistics and chi-square test was used.

Results. Among 180 students, 62.8% were females. After graduation, 16.1% medical students want to emigrate from Serbia, the majority of study population (65%) think about emigration, while 18.9% of students have an intention to stay and work as medical doctors in Serbia. Out of 29 medical students who would certainly emigrate from Serbia, 58.6% have remarkable success in studies (≥ 8.50 , ranged 6-10). Also, 44.9% of students learn German as their first foreign language. Regarding the importance of career and professional development, higher wages, better life experience, higher standard than in Serbia and the lack of prospects in Serbia, we recorded higher scores among students who would certainly emigrate from Serbia as well as among students who think about emigration. 66.9% stated that they would like to work in Belgrade, if they stay in Serbia.

Conclusion. Almost two-thirds of the final year students, at the Faculty of Medicine, University of Belgrade, expressed a conscious desire to leave the country after graduation in search of employment and professional development.

Key words: students, medical; emigration and immigration; Serbia.

u zemljama sa višim prihodima i boljim životnim standardom. U 2000. godini procenat lekara koji nisu rođeni u zemlji u kojoj rade bio je najveći u najrazvijenijim zemljama kao što su Novi Zeland (46,9%), Australija (42,9%), Irska (35,3%), Kanada (35,1%), Velika Britanija (33,7%) i Sjedinjene Američke Države (24,4%) (3). S druge strane, pozitivan aspekt ove situacije jeste to što emigranti uvek novčanim transferima pomažu svojim porodicama u zemlji porekla. Osim navedenog, značaj emigracije visokostručnog kadra je dvostruk. Visokoškolostručni stručnjaci ne samo da stižu znanje i profesionalno iskustvo u razvijenim zemljama, što predstavlja ličnu satisfakciju, nego utiču i na ekonomski razvoj zemlje u koju emigriraju ostvarujući veći kvalitet i bolje rezultate rada u oblasti kojom se bave (4,5).

Svakodnevno se u medijima mogu čuti navodi da Srbija ostaje bez svoje „budućnosti“, tj. bez mladih koji će

u svojoj zemlji raditi posao za koji su školovani. Ova činjenica se, pre svega, odnosi na veliki broj mladih visokoobrazovanih ljudi različitih profesija, koji odlaze iz zemlje. U nedavnom istraživanju uočeno je da oko 80% studenata i apsolviranih na Medicinskom fakultetu u Beogradu ima nameru da ode iz Srbije (6).

S obzirom na to da su dosadašnje studije u svetu i u Srbiji pokazale veliku želju i tendenciju studenata da odu iz svojih zemalja nakon završenog medicinskog fakulteta da bi živeli i radili u struci u razvijenijim zemljama, značajno je istražiti i saznati razloge zbog kojih danas budući lekari žele da emigriraju iz Srbije i saznati njihove stavove o emigraciji (7–19). Cilj ovog istraživanja bio je sagledavanje stavova (i želja studenata) završne godine Medicinskog fakulteta u Beogradu o emigraciji iz Srbije nakon završenog fakulteta.

ISPITANICI I METODE

U januaru 2015. godine sprovedeno je istraživanje po tipu studije preseka na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Studija je obuhvatila studente završne, šeste godine studija. Studenti završne godine izabrani su kao ciljna grupa, jer će se nakon diplomiranja i polaganja državnog ispita suočiti s problemom da pronađu zaposlenje u struci. U istraživanju je korišćen posebno dizajniran upitnik koji su ispitanici samostalno i anonimno popunjavali. Upitnik je obuhvatao pitanja koja su se odnosila na neke od demografskih i socioekonomskih karakteristika ispitanika (pol, prethodno završena srednja škola, mesto boravka tokom studija, zanimanje roditelja, prihodi domaćinstva, način finansiranja studenata tokom studija i učenje stranih jezika). Osim navedenog, upitnik je sadržao i pitanja o stavovima studenata o napuštanju zemlje (emigraciji). Kod većine pitanja studenti su zaokruživali jedan od više ponuđenih odgovora, dok su pitanja o emigraciji postavljena u vidu petostepene Likertove skale u kojoj je brojem 1 označen odgovor „uopšte mi nije važno“, a brojem 5 „izrazito mi je važno“. Potrebno vreme za popunjavanje upitnika iznosilo je oko 10 minuta.

U sprovedenom istraživanju su stavovi o odlasku iz zemlje ili želji za ostajanjem i radom u Srbiji poređeni u odnosu na ostvareni proseč ocena tokom studiranja (<8,50/10 – prosečan uspeh i ≥8,50/10 – izuzetan uspeh), materijalni status i učenje drugih stranih jezika.

Statistička obrada podataka rađena je metodama deskriptivne i analitičke statistike u softverskom paketu SPSS. Značajnost razlike između posmatranih varijabli dobijana je Pirsonovim χ^2 -testom i Fišerovim testom tačne verovatnoće, dok je Studentovim t-testom ispitivana razlika između kontinuiranih varijabli normalne distribucije. Za poređenje ordinalnih varijabli procenjenih na osnovu Likertove skale korišćen je takođe Pirsonov χ^2 -test. Za statistički značajnu razliku među poređenim varijablama uzimana je vrednost $p < 0,05$.

REZULTATI

Demografske i socioekonomske karakteristike ispitanika

Upitnik je popunilo i vratilo 180 studenta šeste godine Medicinskog fakulteta u Beogradu. Dve trećine ispitivane populacije činile su studentkinje (62,8%). Više od dve trećine studenata završilo je gimnaziju, preostalih 33,9% druge srednje škole (tabela 1).

Tabela 1. Demografske i socioekonomske karakteristike ispitivane populacije.

Sociodemografske karakteristike	Br. (%)
Pol	
Muški	67 (37,2)
Ženski	113 (62,8)
Završena srednja škola	
Gimnazija	119 (66,1)
Ostale	61 (33,9)
Život tokom studiranja	
U sopstvenom domaćinstvu	47 (26,1)
Sa roditeljima	60 (33,3)
Kao podstanar	40 (22,2)
U studentskom domu	33 (18,3)
Studira u mestu prebivališta	
Da	84 (46,7)
Ne	96 (53,3)
Stepen obrazovanja roditelja	
Otac	
Osnovna škola	2 (1,1)
Srednja škola	61 (34,5)
Viša škola	22 (12,4)
Fakultet	82 (45,6)
Postdiplomske studije	10 (5,6)
Majka	
Osnovna škola	5 (2,8)
Srednja škola	65 (36,5)
Viša škola	27 (15,2)
Fakultet	72 (40,0)
Postdiplomske studije	9 (5,1)
Prihodi porodice	
Ima za sve potrebe	45 (25,0)
Srednji nivo potreba	99 (55,5)
Osnovne potrebe	29 (16,1)
Vrlo siromašna porodica	7 (3,9)

Tabela 2. Stavovi o odlasku u odnosu na mesto stanovanja studenata.

Mesto stanovanja studenata	Emigracija				
	Br. (%) (n=180)	Sigurno odlazi	Razmišlja o odlasku	Sigurno ostaje	p
Beograd	98 (54,4)	14 (48,3)	66 (56,4)	18 (52,9)	p=0,720
Regionalni centar	16 (8,9)	4 (13,8)	9 (7,7)	3 (8,8)	p=0,586
Veći grad	24 (13,3)	4 (13,8)	16 (13,7)	3 (8,8)	p=0,745
Srednji grad	18 (10,0)	2 (6,9)	14 (12)	3 (8,8)	p=0,682
Manji grad	12 (6,5)	3 (10,3)	6 (5,1)	3 (8,8)	p=0,514
Selo	12 (6,5)	2 (6,9)	6 (5,1)	4 (11,8)	p=0,393

Trećina studenata je tokom studija živela sa svojim roditeljima, 26,1% u sopstvenom domaćinstvu, oko četvrtina ispitanika kao podstanari, dok je svega 18,3% svoj život tokom studiranja provodilo u studentskom domu. U odnosu na obrazovanje roditelja, najviši stepen obrazovanja i oca i majke bio je završen fakultet (tabela 1).

Nešto više od polovine porodica ispitanika (55,5%) imalo je prihode koji su mogli da zadovolje srednji nivo životnih potreba, prema navodima studenata, dok su 3,9% činile porodice koje su bile vrlo siromašne. Tokom studija 89,3% studenata finansirali su roditelji, za 8,4% osnovni izvor prihoda bila je stipendija, a 2,2% studenata završne godine moralo je da radi da bi se izdržavalo (tabela 1). Od 41 studenta koji je radio za vreme fakulteta da bi se izdržavao, nešto više od polovine (55,5%) dolazilo je iz porodica koje su mogle da zadovolje srednji nivo potreba (p=0,003), što čini statistički značajnu razliku u odnosu na porodice s drugim nivoom prihoda.

Na pitanje da li studiraju u mestu svog stalnog boravka potvrdno je odgovorilo 46,7% ispitanika. Više od polovine studenata završne godine stanuje u Beogradu, 13,4% u većem gradu, dok ostali ispitanici, približno u istom procentu, žive u nekom regionalnom centru, srednjem gradu, manjem gradu ili selu (tabela 2).

Raspon prosečnih ocena studenata završne godine bio je od 7,00 do 9,88, a prosečna ocena iznosila je 8,50±0,70.

Stavovi studenata o emigraciji

Da sigurno želi da napusti Srbiju nakon završenog Medicinskog fakulteta navelo je 16,1% studenata. O odlasku nakon završenih studija razmišlja većina ispitanika, što je nešto manje od dve trećine od ukupnog broja (65%), dok je samo 18,9% ispitanika odlučno u nameri da rad i usavršavanje u struci nastavi u Srbiji.

U odnosu na mesto stanovanja studenata (Beograd, regionalni centar, veći grad, srednji grad, manji grad ili selo) poređeni su stavovi o odlasku iz zemlje (sigurno odlazi, razmišlja o odlasku i sigurno ostaje). Najveći broj studenata 65% nezavisno od mesta stanovanja naveo je da

Tabela 3. Stavovi o emigraciji u odnosu na prosek ocena studenata.

Stav	Br. (%)		
	<8,50	≥8,50	p
Sigurno odlazi	12 (41,4)	17 (58,6)	0,533
Razmišlja o odlasku	60 (51,3)	57 (48,7)	0,091
Sigurno ostaje	12 (35,3)	22 (64,7)	0,140

razmišlja o odlasku. Statistički značajna razlika prilikom poređenja stavova o odlasku nije uočena u odnosu na bilo koje mesto stanovanja (tabela 2).

Od 29 studenata koji sigurno žele da napuste zemlju, 58,6% ima izuzetan uspeh (≥8,50) na studijama, dok 48,7% studenata koji razmišljaju o odlasku takođe je na dosadašnjim studijama postiglo izuzetan uspeh, bez statistički značajne razlike među poređenim grupama (tabela 3).

Dodatne strane jezike trenutno uči 56,1% studenata ispitivane populacije. Više od dve trećine studenata (66,7%) koji sa sigurnošću žele da odu iz zemlje uči neki dodatni strani jezik i 58,1% studenata koji razmišljaju o odlasku, pri čemu nije uočena statistički značajna razlika među poređenim grupama (tabela 4). Samo jedan strani jezik uči 67,3% studenata, dok nešto manje od jedne trećine studenata (31,7%) uči dva strana jezika paralelno. Kao prvi strani jezik 44,9% studenata je navelo nemački, 34,7% engleski, a kao drugi strani jezik oko trećine studenata navodi nemački, dok 19,4% njih uči engleski i norveški. Nemački jezik uči 47,1% studenata koji žele da emigriraju da bi pronašli zaposlenje u inostranstvu i njih 47,8% koji razmišljaju o odlasku iz zemlje.

Na pitanje koji je razlog učenja stranog jezika, 43,5% ispitanika navelo je kao razlog odlazak na rad u inostranstvo, 22,6% studenata navelo je čitanje medicinske literature, a 23,2% uči još neki strani jezik radi komunikacije s mladima iz drugih zemalja. Ispitanici su u

Tabela 4. Stavovi o emigraciji u odnosu na učenje dodatnog stranog jezika.

Stav	Br. (%)		
	Ne uči dodatni strani jezik	Uči dodatni strani jezik	P
Sigurno odlazi	9 (33,3)	18 (66,7)	0,258
Razmišlja o odlasku	49 (41,9)	68 (58,1)	0,607
Sigurno ostaje	19 (55,9)	15 (44,1)	0,099

Tabela 5. Stavovi o emigraciji u odnosu na nameru odlaska

Iskaz	$\bar{x}$ (SD)			
	Sigurno odlazi	Razmišlja o odlasku	Sigurno ostaje	p*
Razvoj karijere i usavršavanje u struci†	4,70 (0,61)	4,76 (0,65)	4,62 (0,92)	p=0,663
Veća plata u odnosu na onu u zemlji‡	4,37 (0,93)	4,40 (0,78)	4,19 (0,98)	p=0,563
Sticanje životnog iskustva‡	4,59 (0,64)	4,51 (0,79)	4,24 (1,18)	p=0,299
Viši životni standard u drugim zemljama‡	4,63 (0,74)	4,54 (0,65)	4,19 (0,92)	p=0,075
Besperspektivnost u Srbiji‡	4,70 (0,61)	4,56 (0,75)	4,38 (1,02)	p=0,362
Mislim da je moje obrazovanje u rangu obrazovanja u EU†	4,19 (1,13)	4,02 (0,97)	3,91 (1,01)	p=0,559
Ne želim da napustim zemlju zbog porodice i prijatelja†	2,26 (1,19)**	3,36 (1,28)	3,91 (1,03)**	p<0,001
Mislim da je moj profil zanimanja tražen u drugim zemljama†	4,33 (1,14)	4,44 (0,81)	4,06 (0,92)	p=0,097
Mislim da bih imao/la jednak pristup tržištu rada kao i lokalno stanovništvo†	3,59 (1,08)	3,44 (1,17)	3,44 (1,26)	p=0,832
Mogao/la bih lakše da napredujem na poslu nego u Srbiji†	4,74 (0,53)**	4,24 (0,89)	3,71 (1,29)**	p<0,001
Imao/la bih platu jednaku kao i lokalno stanovništvo na istom poslu†	4,26 (0,71)	4,03 (0,93)	3,85 (1,11)	p=0,247
Radio/la bih posao van struke da ne mogu da se zaposlim kao lekar†	1,93 (1,24)	1,63 (1,13)	1,64 (1,19)	p=0,482

*One way ANOVA

**Varijable između kojih postoji statistički značajna razlika

‡(1 – uopšte mi nije važno – 5 – izrazito mi je važno)

†(1 – u potpunosti se ne slažem – 5 – u potpunosti se slažem)

Tabela 6. Mesto gde bi želeli zaposlenje nakon završetka studija ako ostanu u zemlji.

Mesto	Br. (%)
Beograd	119 (66,9)
U bilo kom gradu	14 (7,9)
U svom rodnom mestu	14 (7,9)
Ne znam	31 (17,4)

manjem procentu odgovorili da je razlog učenja drugog stranog jezika praćenje filmova na stranom jeziku, čitanje različite literature i upoznavanje kulture drugih naroda.

Za preko dve trećine studenata (69,5%) završne godine medicine neprihvatljivo je da rade posao koji nije u struci. Sledeća poređenja vršena su između grupa studenata koji

sigurno žele da odu iz zemlje ili razmišljaju o odlasku i onih koji žele da ostanu u Srbiji da rade u struci u odnosu na razloge za odlazak i ostanak u zemlji. Odgovori su procenjivani na osnovu skora dobijenog odgovora na Likertovoj skali od 1 do 5 (1 – uopšte mi nije važno; 5 – izrazito mi je važno) (tabela 5). Na pitanja koliko su studentima važni razvoj karijere i usavršavanje u struci, veća plata u odnosu na platu u Srbiji, sticanje životnog iskustva, viši životni standard nego u Srbiji kao i besperspektivnostu zemlji u sve tri grupe ispitanika zabeleženi su vrlo visoki skorovi bez obzira na to da li žele da odu iz zemlje, razmišljaju o odlasku ili žele da ostanu, tj. studenti navedene iskaze smatraju jako ili izrazito važnim. U odnosu na saglasnost sa stavom da je obrazovanje u Srbiji u rangu obrazovanja u EU najviši skor zabeležen je kod studenata koji sigurno odlaze iz zemlje ($4,19 \pm 1,13$) kao i pri stavu da bi imali jednaku platu kao i lokalno stanovništvo na istom poslu

(4,26±0,71). Sa stavom da bi lakše napredovali na poslu nego u Srbiji studenti koji sigurno odlaze skoro u potpunosti se slažu, pri čemu statistički značajno više nego studenti koji razmišljaju o odlasku ili sigurno ostaju u Srbiji (4,74±0,53, $p<0,001$). U odnosu na tvrdnju da ne žele da napuste zemlju zbog porodice i prijatelja najniži skor (2,26±1,19) zabeležen je u grupi studenata koji sigurno odlaze iz zemlje, i to statistički značajno niži ($p<0,001$) nego kod studenata koji sigurno ostaju u zemlji nakon završenih studija, dok ta razlika nije uočena u odnosu na studente koji razmišljaju o odlasku. Studenti se skoro u potpunosti slažu da ne bi radili posao van struke ukoliko ne bi mogli da se zaposle kao lekari bez obzira na to da li žele da odu ili da ostanu u zemlji (tabela 5).

Više od dve trećine svih ispitanika, u slučaju da ostanu u Srbiji nakon studija, želelo bi da radi u Beogradu, i to čak 66,9% ispitanika, dok 17,4% nema jasnu viziju gde žele da rade nakon studija (tabela 6).

DISKUSIJA

Još 1962.godine u izveštaju Kraljevskog društva Velike Britanije prvi put se u literaturi odliv mozgova javlja kao pojam kojim se opisuje odlazak visokokvalifikovanih i visokoobrazovanih ljudi na rad i usavršavanje u zapadne zemlje (20). Tokom poslednje decenije u Srbiji se kao izraziti problem navodi upravo odlazak mladih visokoobrazovanih ljudi neposredno nakon završenih osnovnih studija, ali i odlazak stručnjaka iz različitih oblasti, s dugogodišnjim stažom, pretežno u zemlje Evropske unije i Sjedinjene Američke Države, sa željom da žive i rade u boljim uslovima, očekujući bolji životni standard i veću materijalnu satisfakciju. Odlazak velikog broja visokoobrazovanih stručnjaka iz različitih oblasti bez namere da se vrate u zemlju primećen je i tokom devedesetih godina XX veka, kao posledica ratova, sankcija, međunarodne izolacije i ekonomske krize koji su zadesili zemlje Zapadnog Balkana, uključujući i Srbiju. Kako u zemljama u razvoju, tako i u razvijenim zemljama sveta uočen je problem –nedovoljan broj zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika. Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji procenjeno je da u svetu nedostaje 2,3 miliona lekara, medicinskih sestara, tehničara i babica, prvenstveno u zemljama u razvoju (21, 22).

Prema rezultatima našeg istraživanja 16,1% anketiranih studenata završne godine Medicinskog fakulteta odlučno je u nameri da napusti Srbiju nakon završenog fakulteta, a 65% studenata razmišlja o odlasku. U istraživanjima sprovedenim u zemljama Istočne i Centralne Evrope, ali i u bliskoistočnim zemljama dobijeni su različiti procenti onih koji žele da napuste zemlju i odu u inostranstvo. U poređenju s našom studijom, sličan procenat studenata koji razmišljaju da napuste zemlju, 62,1%, primećen je u Poljskoj (7), Irskoj, gde 53% studenata razmišlja o odlasku (15) i Pakistanu 52,9% (18). Nešto veći procenat studenata koji žele da emigriraju iz zemlje porekla nakon studija zabeležen je u

prethodnom istraživanju sprovedenom 2014. godine u Srbiji, oko 80% (6), kao i u studijama u Rumuniji (11) i Saudijskoj Arabiji (18), u kojima nešto više od 84% studenata razmišlja o odlasku iz zemlje. Dvostruko manji procenat studenata spremnih da odu iz zemlje u potrazi za boljim poslom u struci pokazali su studenti u Hrvatskoj pre četiri godine, kada je svega trećina ispitanika navela da ima želju za emigracijom, u odnosu na naše istraživanje (10). Osim studenata završne godine i apsolutenata medicine, znatan broj lekara pokazao je spremnost da ode iz zemlje zbog bolje zarade i boljih prilika za profesionalno napredovanje, prevashodno u zemljama Istočne i Centralne Evrope, pre nego što su postale punopravne članice Evropske unije. Među njima se izdvaja Litvanija, iz koje je 60% lekara želelo da ode, od čega 15% da trajno napusti zemlju (8), dok je iz Češke želelo da ode nešto manji procenat lekara (45%) (9). Mada i pored visokog procenta studenata i lekara koji imaju želju ili nameravaju da odu, nakon prijema navedenih zemalja u Evropsku uniju pokazalo se da procenat lekara koji emigriraju ne prelazi 3% (8). Prema našem istraživanju, nešto više od polovine studenata (58,6%) koji intenzivno razmišljaju o odlasku iz Srbije nakon završenog Medicinskog fakulteta ima proseku viši od 8,50. Vrlo slični podaci dobijeni su i u istraživanju Krijewski-Siuda i sar., sprovedenom 2012. godine u Poljskoj, gde je proseku ocena studenata koji žele da odu takođe bio viši od proseknog, 3,93±0,42 (rangirano 1–5) (7).

Od studenata koji su naveli da sa sigurnošću odlaze iz Srbije nakon studija, 66,7% uči dodatni strani jezik. Pritom skoro polovina studenata (47,1%) koji žele da emigriraju iz Srbije radi zaposlenja i 47,8% koji razmišljaju o odlasku uči upravo nemački jezik kao prvi strani jezik, dok je kao drugi strani jezik nemački navođen u 29% slučajeva. Zanimljivo je navesti da se engleski jezik kao prvi strani jezik nalazi na drugom mestu, iza nemačkog, sa 34,7% studenata koji ga uče. Takođe, engleski jezik se i kao drugi strani jezik znatno ređe uči od nemačkog. To se može objasniti intenzivnom nastavom i dugotrajnim učenjem engleskog jezika kao prvog stranog jezika u osnovnim i srednjim školama, kao i na prvim godinama studija, nakon čega većina studenata već ima stečene sertifikate o naučenom i položenom određenom nivou znanja engleskog jezika. Većina studenata, osim zbog želje da zbog zaposlenja emigrira upravo u Nemačku, uči nemački jezik intenzivno jer su tokom školovanja taj jezik učili ili kao drugi strani jezik ili ga uopšte nisu učili. Vrlo sličan procenat studenata koji uče nemački (44,5%) dobijen je i u studiji u Rumuniji (11), što govori o težnji studenata poslednje godine da nakon završenog fakulteta odu da rade i usavršavaju se prevashodno u Nemačkoj kao jednoj od ekonomski najrazvijenijih članica Evropske unije. Nemačku, kao primarnu ciljnu zemlju u koju žele da odu radi zaposlenja i boljeg životnog standarda, studenti su navodili i u istraživanju sprovedenom u Poljskoj 2012.godine (7). Usled nedostatka zdravstvenog osoblja u poslednjih pet

godina u Nemačku je odlazio veliki broj lekara iz istočnih zemalja članica Evropske unije. Takođe, odlazio je i znatan broj lekara iz zemalja koje se kao i Srbija nalaze u tranziciji i u periodu pridruživanja Evropskoj uniji.

U internacionalnom istraživanju sprovedenom 2004. zapaženo je da 37% lekara iz drugih evropskih zemalja odlazi u Nemačku radi zapošljavanja i boljeg životnog standarda (13). U našem istraživanju 43,5% studenata je istaklo da drugi strani jezik uči isključivo radi odlaska na rad u inostranstvo. Težnja da se ode iz zemlje može se objasniti i time da se Srbija po tome da li vodi brigu o svojim talentima i hroničnom odlivu mozgova nalazi na 132. mestu od 133 zemlje sveta. Zemlje Zapadnog Balkana – Bosna i Hercegovina, Makedonija, Albanija, Hrvatska i Crna Gora, respektivno, rangirane su na ovoj listi ispred Srbije (23).

Lekari su nakon završenih studija i staža često suočeni s vrlo zahtevnim radom, neznatnom perspektivom za dalje napredovanje u struci i malim platama, što je slučaj i u Srbiji (2,14). Svoje nezadovoljstvo navedenim činjenicama, ali i dugim i zahtevnim šestogodišnjim školovanjem za sticanje diplome doktora medicine, pokazalo je 69,5% ispitanika, izjasnivši se da im je izrazito neprihvatljivo da nakon završetka studija ne rade u struci. U odnosu na faktore koju utiču na odlazak i ostanak u zemlji, u našem istraživanju student koji sigurno žele da odu iz Srbije navodili su kao izrazito važne, odnosno tzv. push faktore, razvoj karijere i usavršavanje u struci, veću platu od one u Srbiji, sticanje životnog iskustva i viši životni standard u drugim zapadnoevropskim zemljama, kao i besperspektivnost u Srbiji. Takođe, studenti koji sa sigurnošću žele da napuste Srbiju nakon završenog fakulteta smatraju da je njihovo obrazovanje u rangu obrazovanja u Evropskoj uniji, da je njihovo zanimanje traženo u drugim zemljama i da bi u inostranstvu mogli mnogo lakše da napreduju u karijeri nego u Srbiji. Vrlo slični podaci o push faktorima dobijeni su i u ranije sprovedenim studijama u Srbiji, Rumuniji, Litvaniji, Češkoj, Poljskoj, Hrvatskoj i Irskoj (6–10, 15), ali i u drugim zemljama sveta koje su u razvoju, Šri Lanki, Pakistanu, zemljama Afrike (16,17). Mlade stručnjake, osobe mlađe od 30 godina, ubrajajući i lekare, na ovakav stav verovatno navodi nezadovoljstvo niskim životnim standardom u zemlji i višegodišnje čekanje na posao. Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, u Srbiji od 618.827 nezaposlenih u decembru 2017. godine, 83.536 (13,5%) osoba je uzrasta 20–30 godina (24). Zabrinjavajuće je da je trend odlaska mladih lekara iz Srbije u porastu, jer je 2012. godine od Lekarske komore Srbije dozvolu za rad u inostranstvu zatražilo je 214 lekara, dok je tokom 2013. godine 860 licenciranih lekara u Srbiji zatražilo sertifikat dobre prakse (koji je neophodan dokument za potvrdu stručne kvalifikacije u inostranstvu) od Lekarske komore Srbije (6). Tokom 2015. i 2016. godine izdato je više od 2.000 takvih sertifikata.

Studentima koji žele da odu iz Srbije nakon studija ne predstavlja problem napuštanje porodice i prijatelja, što je suprotno navodima iz literature. Razlog koji otežava odlazak (pull faktor) velikom broju lekara i studenata upravo je vezanost za porodicu i prijatelje (6,15,18). O lošijoj situaciji u Srbiji nego u Hrvatskoj, kao jednoj od susednih zemalja s identičnim problemom, govori i razlika u dobijenim rezultatima istraživanja sprovedenih u ove dve zemlje. Iz Hrvatske želi da ode nešto više od trećine mladih lekara (10), dok je u našem istraživanju, zbirno, procentualna zastupljenost studenata koji sa sigurnošću žele da napuste zemlju i razmišljaju o odlasku drastično veća i iznosi 81,1%.

U Beograd, kao najveći univerzitetski centar u zemlji, dolazi većina studenata iz unutrašnjosti da bi stekla lekarsku diplomu. Upravo zbog velikog broja studenata i velikih očekivanja nakon studija većina budućih lekara ime želi da ostane u Beogradu nakon studija i radi u jednoj od tercijarnih zdravstvenih ustanova, što predstavlja veliki profesionalni izazov koji nije lako ostvariv. Osim toga, studenti iz Beograda nalaze se u gorjoj situaciji od studenata koji su došli iz drugih gradova u prestonicu radi studiranja, jer se mali broj njih zaposli u Beogradu, gradu u kome žive, odnosno u nekoj od željenih zdravstvenih ustanova. Ove činjenice govore u prilog dobijenim rezultatima da je najveći procent studenata koji sigurno odlaze (48,3%) i razmišljaju o odlasku iz Srbije nakon diplomiranja (56,4%) upravo iz Beograda. Ali ipak, i pored izrazitih tendencija ka emigraciji, ako bi ostali da rade u Srbiji, 66,9% studenata želi da bude zaposleno i ostane da radi u Beogradu. Vrlo slična zapažanja uočena su i Poljskoj (7). Ovakvi podaci navode na zaključak da kod studenata ne postoji težnja ka vraćanju u svoj rodni grad, odnosno oni ne žele da budu zaposleni u manje urbanim ili ruralnim sredinama u Srbiji gde je registrovan znatan deficit lekara (24).

Glavno ograničenje ovog istraživanja je moguća pristrasnost izbora zbog malog uzorka, odnosno malog broja ispitanika koji su učestvovali u studiji. Procenjavani su stavovi na osnovu obrade upitnika koje su popunjavali studenti najvećeg medicinskog fakulteta u zemlji, a ne svih pet postojećih. Studenti su upitnik popunjavali dobrovoljno, na kraju vežbi u pretposlednjoj nedelji poslednjeg semestra redovne nastave, te se time može objasniti njihova mala motivisanost za učešće u istraživanju. Anketiranje je ciljano rađeno na kraju poslednjeg semestra, jer je procenjeno da je upravo to vreme najpogodnije za spovođenje ove vrste istraživanja, jer tada diplomci imaju jasniju sliku o tome gde i šta žele da rade nakon završetka studija.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da skoro dve trećine studenata završne godine Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu ima svesnu i jasnu želju za emigracijom, odnosno tendenciju da napusti Srbiju u potrazi za zaposlenjem i napredovanjem u struci. Ne tako mali broj studenata uči najmanje dva strana jezika, od

kojih je prvi najčešće nemački, sa željom da bolji životni standard i uslove za život i rad pronađu u Nemačkoj ili nekoj drugoj zapadnoevropskoj zemlji, članici Evropske unije. Neophodno je preduzeti hitne mere da se osavremeni strategija u oblasti školovanja viskosti stručnog medicinskog kadra i omoguće bolji uslovi za rad, zapošljavanje, usavršavanje i napredovanje u akademskoj i profesionalnoj karijeri kako bi se tendencija ka emigraciji zaustavila i okrenula u korist ostajanja u zemlji.

ZAHVALNICA

Ovaj rad je urađen u okviru Projekta 175046 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije.

LITERATURA

- Mejia A. Migration of physicians and nurses: a world wide picture. 1978. Bull World Health Organ 2004; 82:626–30.
- Vujicic M, Zurn P, Diallo K, Adams O, Dal Poz MR. The role of wages in the migration of health care professionals from developing countries. Hum Resour Health 2004; 2:3.
- Organization for Economic Co-Operation and Development. Immigrant health workers in OECD countries in the broader context of highly skilled migration. In: International migration outlook: Paris: SOPEMI, 2007. (www.oecd.org/els/mig/41515701.pdf).
- Dimaya RM, McEwen MK, Curry LA, Bradley EH. Managing health worker migration: a qualitative study of the Philippine response to nurse brain drain. Hum Resour Health 2012; 10:47.
- Lashuel HA, Al-Delaimy WK. Arab world needs its science diaspora. Nature 2011; 472:418.
- Santric-Milicevic MM, Terzic-Supic ZJ, Matejic BR, Vasic V, Ricketts TC. First and fifth-year medical students' intention for emigration and practice abroad: a case study of Serbia. Health Policy 2014; 118:173–83.
- Krajewski-Siuda K, Szromek A, Romaniuk P, Gericke CA, Szpak A, Kaczmarek K. Emigration preferences and plans among medical students in Poland. Human Resour Health 2012; 10:8.
- Stankūnas M, Lovkyte L, Padaiga Z. The survey of Lithuanian physicians and medical residents regarding possible migration to the European Union. Medicina (Kaunas) 2004; 40:68–74.
- Hnilicova H, Vavreckova J, Dobiasova K. Migration trends of Czech physicians. Cas Lek Cesk 2008; 147:49–54. (in Czech).
- Kolčić I, Čikeš M, Boban K, et al. Emigration-related attitudes of the final year medical students in Croatia: a cross-sectional study at the dawn of the EU accession. Croat Med J 2014; 55:452–8.
- Suciu ŞM, Popescu CA, Ciomageanu MD, Buzoianu AD. Physician migration at its roots: a study on the emigration preferences and plans among medical students in Romania. Hum Resour Health 2017; 15:6.
- Ognyanova D, Maier CB, Wismar M, Girasek E, Busse R. Mobility of health professionals pre and post 2004 and 2007 EU enlargements: evidence from the EU project PROMeTHEUS. Health Policy 2012; 108:122–32.
- Forcier MB, Simoons S, Giuffrida A. Impact, regulation and health policy implications of physician migration in OECD countries. Hum Resour Health 2004; 2:12.
- Ribeiro JS, Conceição C, Pereira J, et al. Health professionals moving to... and from Portugal. Health Policy 2014; 114:97–108.
- Gouda P, Kitt K, Evans DS, et al. Ireland's medical brain drain: migration intentions of Irish medical students. Hum Resour Health 2015; 13:11.
- de Silva NL, Samarasekara K, Rodrigo C, Samarakoon L, Fernando SD, Rajapakse S. Why do doctors emigrate from Sri Lanka? A survey of medical undergraduates and new graduates. BMC Res Notes 2014; 7:918.
- Sheikh A, Naqvi SH, Sheikh K, Naqvi SH, Bandukda M. Physician migration at its roots: a study on the factors contributing towards a career choice abroad among students at a medical school in Pakistan. Global Health 2012; 8:43.
- Hossain N, Shah N, Shah T, Lateef SB. Physicians' migration: perceptions of Pakistani medical students. J Coll Physicians Surg Pak 2016; 26:696–701.
- Mohamed EY, Balla S, Abdulaal A et al. Post-graduation migration intentions of medical students in the faculty of medicine, University of Khartoum. World J Pharm Pharm Sci 2015; 4:26–33.
- Vinokur A. Brain migration revisited. Globalisation, Societies and Education 2006; 4:7–24.
- World Health Organization. The World Health Report 2006: Working together for health. Geneva: World Health Organization, 2006. (www.who.int/whr/2006/whr06_en.pdf).
- Scheffler RM, Liu JX, Kinfu Y, Dal Poz MR. Forecasting the global shortage of physicians: an economic- and needs-based approach. Bull World Health Organ 2008; 86:516–23.
- World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2009–2010. Geneva, 2009. (www.weforum.org/pdf/GCR09/GCR20092010fullreport.pdf).
- Nacionalna služba za zapošljavanje. Tražite posao. Svi poslovi. Beograd: Nacionalna služba za zapošljavanje, 2017. (www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/svi-poslovi).